

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

132:2 • 2012

Sverre Bagge, *From viking stronghold to Christian kingdom: state formation in Norway, c. 900–1350* (Museum Tusulanum Press 2010). 441 s.

Steinar Imsen (red.), *The Norwegian domination and the Norse world c. 1100 – c. 1400* (Tapir Akademisk Forlag 2010). 295 s.

Sverre Bagges *From viking stronghold to Christian kingdom* kan sägas ha tillkommit av två anledningar. Den ena är att på engelska sammanställa det nu rådande skandinaviska medeltida forskningsläget. Den andra är att ge den medeltida norska utvecklingen en europeisk kontext för att på så sätt använda Norge som ett illustrerande exempel på den statsbildningsprocess som ägde rum samtidigt i stora delar av det högmedeltida Europa.

I sin framställning presenterar och tolkar Bagge de senaste årens forskning och tillhandahåller på så sätt en intressant vinkling av redan etablerade resultat. Bokens upplägg kan sägas vara av traditionellt snitt i så måtto att ämnesvalet är Norges så kallade höjdpunkt, det vill säga det norska kungadömet från dess begynnelse fram till 1300-talets andra hälft, då landets regenter inte längre var inhemskt norska. Dessutom håller sig texten nära både empiri och kronologi i en framställning som är detaljerad, på vissa ställen till och med mycket detaljerad. Resultatet av detta blir att ansatsen att kontextualisera den norska utvecklingen och använda den som ett illustrerande exempel på en allmän-europeisk utveckling hamnar i skymundan; Norge representerar endast sig självt. Intressant att notera är dessutom att det faktiska sprängstoffet i boken återfinns i fotnoterna. Det är här som Bagge bland annat ifrågasätter tolkningen av Harald Hårfagres roll i den norska närvaron på Orkneyöarna (s. 85 fotnot 57) och det är här som Bagge går i svaromål gentemot några av sina kritiker (s. 161 fotnot 72).

Boken är indelad i åtta kapitel, varav ett agerar som bokens inledning och ett har en mer summerande funktion. Det är med andra ord kapitel två som är det första att diskutera den norska statsbildningsprocessen och det

handlar också om tillblivelsen av det norska kungadömet. Framställningen rör sig här på mikronivå då Bagge detaljerat redogör för relationer och utspel mellan de olika personerna och grupperingarna, som stred om makten i det blivande kungadömet. Kapitel tre behandlar den militära organisationen och krigföringens betydelse för den samhälleliga förändring som statsbildningsprocessen innebar. Här diskuteras övergången från extern exploatering till intern, leidangens ursprung och betydelse, liksom periodens utrikespolitik och urbanisering. Det fjärde kapitlet är dedikerat religionens betydelse och diskuterar inte enbart övergången från asatro till kristendom, utan även asatron själv. Kristnandeprocessen och kyrkans institutionalisering avhandlas också samt dess anknytning till och betydelse för det framväxande kungadömet, liksom utvecklingen av det dynastiska och ärftliga kungaämbetet. Bokens femte kapitel handlar om den juridiska utvecklingen och diskuterar de regionala lagarna, landslagen och den kanoniska rätten. Till detta kommer även en diskussion om vad begreppet "lag" hade för betydelse i det medeltida Norge samt hur lagen konkret praktiserades på olika samhällsnivåer, geografiska som sociala. Det sjätte kapitlet avhandlar framväxten av den kungliga och kyrkliga administrationen och huruvida detta innebar att statsbildningsprocessen resulterade i en samhällelig byråkratisering. Kapitel sju diskuterar den sociala maktfördelningen, särskilt vad gäller spelet mellan kungamakten, aristokratin och kyrkan, samt de ideologiska fundamenten för denna fördelning. Här tas även utvecklingen av riksrådet, liksom den konstitutionella problematik som orsakades av förmyndarregeringar, upp.

I dessa kapitel för Bagge fram två särskilt viktiga resultat som förtjänar att framhållas. Det ena viktiga resultatet är att den starka kopplingen mellan statsbildning och kristnande kan dras åt ytterligare ett varv. Utbytet mellan det medeltida samhällets dominerande institutioner framstår här som än mer sammanflätat, för att inte säga oupplösligt, än vad som tidigare har konstaterats. Det andra viktiga resultatet är den världsliga juridikens betydelse för statsbildningsprocessen. De första tongivande aktörerna i det som kom att bli det norska kungadömet var vikingar men trots detta blev inte Norge en militär stormakt under medeltiden. Istället kom det norska kungadömet att utgöra ett juridikens avantgarde, ett faktum som förtjänar att understrykas, eftersom det fortfarande finns en tendens i vissa kretsar att sätta likhetstecken mellan europeisk periferi och osofistikerade samhällen.

Det åttonde och sista kapitlet är bokens summerande kapitel. Dock är det inte enbart en sammanfattning av de sju föregående kapitlen, utan en diskussion som utmynnar i ett resonemang om Norges uppgående i den danska staten, som kan sägas ha kulminerat 1537.

The Norwegian domination and the Norse world, c. 1100–1400 är en antologi i redaktion av Steinar Imsen och är den första av fyra planerade volymer

om det norska kungadömet och dess underliggande områden under högmedeltiden. Syftet med denna antologi är att problematisera uppfattningen om det medeltida norska kungadömet och dess moderna historieskrivning. Antologin består av bidrag skrivna av historiker men har ett brett anslag som inkorporerar forskning från andra discipliner, vilket ger texterna en tvärvetenskaplig prägel. Samtliga bidrag utom tre problematiserar det norrøna, både som historiskt studieobjekt och som begrepp. *Norrøn* definieras här som något eller någon som kommer från Norge och de västnordiska samhällena av norskt ursprung i Nordatlanten.

Det norrøna diskuteras sällan inom medeltidsforskningen, något som kan sägas gälla i både Norge och Storbritannien. Här ges emellertid det norrøna de deltagande författarnas odelade uppmärksamhet när nio och av de tolv deltagande artiklarna behandlar det norska väldets bosättningar utanför det egentliga Norge. Bland författarna återfinns Jon Viðar Sigurðsson, som i en artikel präglad av intellektuella bredsladdar diskuterar det norska väldet ur ett temporal-spatialt perspektiv. Barbara E. Crawford behandlar problematiken i det komplexa jarldömet på Orkney och Caithness. Jarldömet svor trohet till både Norge och Skottland och utgör på så sätt ett exempel på det breda spektrum av politiska och administrativa enheter som fanns under medeltiden. Ian Beuermann tar upp den varierande norska närvaron på Hebriderna, Isle of Man och Irland, en diskussion som får en fortsättning i Richard Oram och Paul Adderleys gemensamma bidrag. Helgi Þorláksson tar upp Islands fjärrhandel och dess relation till den norska kungamakten. Patricia Pires Boulhosa snävar in det isländska perspektivet genom att undersöka öns fiskerinäring och skeppsfart. Boulhosas text är ett av de intressantaste bidragen där en viktig slutsats emellertid går förlorad på grund av dålig korrekturläsning. Slutligen finns här även Lars Ivar Hansen, som diskuterar den norska kungamaktens agerande i den arktiska klimatzonen i relation till samer, finnar och ryssar.

De tre kapitel som avslutar antologin behandlar områden utanför det norrøna, närmare bestämt Jämtland, Sverige och Danmark. Avsikten med i synnerhet bidragen om Sverige och Danmark är att vidga perspektivet och påvisa den samtida utvecklingen i Norges grannriken. Thomas Lindkvist och Jens E. Olesen är distingerade historiker och deras bidrag är naturligtvis båda välskrivna men trots detta känns deras medverkan krystad. Vad som hade varit att önska är ytterligare kapitel om Norges perifera och förlorade områden i öster, som en komparativ vågskål till den västliga huvuddiskussionen. Olof Holms bidrag om Jämtland kunde till exempel ha fått en motsvarighet i Bohuslän, ett av det medeltida Norges viktigaste områden som fortfarande väntar på att bli föremål för systematiskt genomförd forskning.

Antologins breda anslag resulterar i ett flertal intressanta slutsatser. En

av de mest slående är de svårigheter som de nu existerande nationalstaterna Norge, Storbritannien/Skottland och Island orsakar vad gäller forskning om det norrøna. I antologins andra kapitel visar Randi Bjørshol Wærdahl i sitt tänkvärda bidrag med all önskvärd tydlighet de problem som uppstår när historiker delar upp medeltidens värld i enlighet med dagens gränsdragningar. Det som efterlyses i artikeln är en nationellt och disciplinärt gränsöverskridande forskning. Med ett sådant angreppssätt har den framtida medeltidsforskningen möjlighet att besvara frågor som i dag framstår som olösliga gåtor. För det är som Bagge konstaterar i verket som också recenserar här, att Skandinavien inte bestod av kungadömen som enades utan av en sammanhållen region som splittrades. Detsamma kan sägas gälla det norrøna området.

Göteborgs universitet

ERIKA HARLITZ

Göran Tagesson (red.), *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*, The Museum of National Antiquities, Stockholm. Studies 14, Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter No 77 (Stockholm: Statens historiska museum 2010). 387 s.

Klostret i Vreta utanför Linköping betraktas i allmänhet som det medeltida Sveriges äldsta. Källorna är dock få, och därför finns många frågetecken kring klostrets ursprung. En arkeologisk undersökning av platsen 2004–2006 gav upphov till nya rön, vilket föranledde Riksantikvarieämbetet att 2007–2008 arrangera två forskningsseminarier med deltagare från ett brett spektrum av discipliner. Deras föredrag har legat till grund för antologin *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*.

Baksidestexten aviserar: "Artiklarna i boken ska främst ses som ett avstamp – inte som en slutprodukt." Denna innehållsdeklaration är riktigt. Forskningsbidragen skiljer sig givetvis åt vad gäller metod och material, men även i perspektiv och ansats, och präglas av den "komplexitet och materialets heterogenitet", som redaktörerna beskriver som en av Vretamaterialets lockelser. Historikern Tore Nybergs inledande syntes sammanfattar innehållet på ett överblickligt sätt, men tonar också ner de inre motsättningar som blir tydliga vid en genomläsning.

Den gängse uppfattningen, att Vreta grundades som nunnekloster redan vid 1100-talets början, kritiseras på källkritisk basis av Bertil Nilsson och Gunnar Redelius, kyrkohistoriker respektive konstvetare. Den äldsta källtexten, en donationslängd som överlevt i en 1500-talsavskrift, använder

ordet *monasterium* om Vreta, vilket kunde beteckna flera typer av andliga kommuniteter. Vreta omnämns dock specifikt som ett nunnekloster först 1162, då klostrets årbok anger kung Karl Sverkersson som dess *fundator*. Redelius håller för sannolikt att den första anläggningen i Vreta var en andlig gemenskap av både präster och lekmän, med uppgift att hedra minnet av den stenkiliska kungaättens döda. Nilsson driver hypotesen att denna kommunitet kan ha grundats i anslutning till en tidig biskopskyrka, innan den flyttades till Linköping.

Konstvetaren Christian Lovén vänder sig mot dessa hypoteser, som enligt honom saknar skriftliga källstöd. Beteckningen *fundator* betydde "givare av en permanent egendom", inte nödvändigtvis "grundläggare". Vad som skedde 1162 var helt enkelt att beskyddet av Vreta övergick från den stenkiliska till den sverkerska ätten, inte att klostret ny- eller ombildades. För tesen om ett biskopssäte i Vreta ser Lovén heller inget stöd.

Alla författare i boken är dock eniga om att Vreta redan tidigt haft en religiös och politisk särställning. Delar av den äldsta arkitekturen kan tolkas som en dopanläggning, vilket enligt arkeologen Göran Tagesson ger stöd åt Nilssons hypotes om en tidig biskopsort i Vreta. Arkeologen Cecilia Ljung daterar de tidigkristna gravmonumenten på området till 1000-talets slut, alltså nära i tiden till ursprungsdonationen, samt till gravkoret inne i kyrkan. Detta gör det sannolikt att samtliga gravplatser tillhörde samma exklusiva grupp människor. Vilka dessa människor kan ha varit diskuteras av Markus Lindberg, som utifrån osteologiska undersökningar gjorda 1919–1920 lägger fram hypotesen att kung Inge d.ä., klostrets förste jorddonator, med familj och ättlingar ligger i koret. Han håller också för sannolikt att kung Magnus Henrikssons (1160–1161) grav bör sökas i Vreta, och att gravmonumentet i Vreta kyrka över götakonungen Magnus Nilsson därmed är felplacerat.

Historikern Lars Hermanson bidrar med en kontextualisering av Vreta i ett internationellt perspektiv, som inte är oförenlig med någon av de hypoteser som hittills presenterats. Att grunda kloster och upprätta helgonkulturer till sina förfäder var viktiga inslag i den nya typ av furstlig, sakral maktutövning som växte fram vid denna tid. I denna verksamhet spelade kvinnliga familjemedlemmar en central roll, både som klostrens beskyddare och som aktiva medlemmar i klosterlivet. De maktsystem som byggdes upp på detta sätt var dock instabila, vilket kan förklara varför den första tidens expansiva utveckling i Vreta tycks ha stannat av, för att förnyas med 1162 års donation.

En viktig insats för att fastställa donationslängdens autenticitet och källvärde, har gjorts av agrarhistorikern Alf Ericsson. Jordanheterna i denna längd anges i måtten *attung* respektive *bol*, på ett sätt som geografiskt överensstämmer med i övrigt kända förhållanden, men som avskriftens upphovsman Rasmus Ludvigsson (ca 1520–1594), orimligen kan ha känt till.

Donationerna torde enligt Ericsson ha inneburit att Vreta uppbar avkastning från flera redan befintliga storgårdar, brukade av ofria trälar. Detta talar mot att Vreta från första början skulle ha befolkats av cistercienser, som enligt sin regel inte fick grunda nya kloster på uppodlat land.

Frågan om Vreta klostrets inträde i cistercienserorden problematiseras ytterligare av historikern Brian Patrick McGuire. Under ordens första tid som benediktinsk reformrörelse var den starkt avståndstagande mot kvinnliga medlemmar. Detta motstånd mildrades gradvis, och år 1213 accepterades kvinnor formellt i orden. Innan dess kan Vreta liksom många andra nunnekloster ha börjat praktisera cistercienserregeln helt eller delvis, men någon formell anslutning kan inte ha skett så tidigt som 1162.

Vikten av ett genusperspektiv framhålls av historikern Catharina Andersson. Det aristokratiska bruket att låta vissa barn, i synnerhet flickor, växa upp i kloster måste enligt Andersson betraktas i kontexten av gåvogivandets centrala roll för att befästa sociala relationer, i synnerhet inom aristokratin. Tidigare forskning har förbisettt denna viktiga aspekt, och tenderat att reducera nunneklostren till avstjälpningsplats för onyttiga kvinnliga familjemedlemmar. Andersson kritiserar bland annat Bertil Nilsson därvidlag.

Genusaspekten aktualiseras även i studier av den materiella kulturen i Vreta. Arkeologen Elisabet Regner ser starka tecken på att Vreta under sina första 150 år intog en särskilt framträdande ställning i det medeltida Sveriges klosterliv. Att placera sina döttrar där var i så fall ett viktigt sätt för aristokratiska familjer att skaffa prestige och knyta fördelaktiga vänskapsband. Arkeologen Johanna Bergqvist utvecklar temat om en specifikt kvinnlig typ av asketism i Vreta, med betoning på att undertrycka kroppen och dess svagheter, vilken reflekteras i fynden av medicinska instrument på platsen. Verktyg har hittats som troligen användes för operativa ingrepp mot livshotande sjukdomar, men instrument som användes mot smärre åkommor är färre och mindre varierade än i exempelvis Gudhem och Alvastra.

Övriga bidrag som behandlar det arkeologiska materialet är framförallt inriktade på att formulera förslag till dess möjligheter. Arkeologen Gunilla Gardelin undersöker möjligheterna att placera Vreta i förhållande till den medeltida stenbrytningstraditionen i Östergötland, och vilken kunskap som kan vinnas den vägen. Karin Lindblad diskuterar forskningspotentialen för Vretas räkning hos det nya fältet trädgårdsarkeologi. Numismatikern Frédéric Elfver utvecklar hur myntskatterna som funnits på platsen kan användas för att utläsa Vretas roll i en framväxande monetär arena.

Antologins sista bidrag, av religionshistorikern Martin Berntson, behandlar Vreta klostrets existens under reformationen. Berntson delar in denna i tre faser, varav den första kännetecknades av ett visst självstyre, den andra av förvaltning under personer med kunglig anknytning, och den tredje av

eventuella planer från Johan III:s sida att reformera klostret och öppna dess verksamhet på nytt, planer som dock aldrig blev verklighet.

Bidragen håller en genomgående hög ambitionsnivå, och levererar både resultat och nya frågeställningar. Antologin är dock i första hand en början till ett nytt kapitel i Vreta klostrets historiografi, inte en avslutning. Många av de teman som lyfts fram om materialets potential återstår att utveckla, och de rön som presenteras behöver infogas i teoretiskt informerade synteser. Om detta sker, så kommer *Fokus Vreta kloster. 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster* att inte bara bli ett bidrag till forskningen om Vreta, utan till svensk medeltidsforskning i stort.

Uppsala universitet

AUGUST ARONSSON

Dag Retsö, *Femhundra år av latinamerikansk historia: inget sammanbrott, inget genombrott* (Lund: Studentlitteratur 2010). 374 pp.

Femhundra år av latinamerikansk historia is a welcome addition to the meager historiography on Latin America in Sweden. This work is based on secondary sources, mostly in English. It follows the traditional pattern of many college textbooks about Latin America published in the United States. The shortest space is devoted to the pre-colonial period and the nineteenth century. The history of Amerindians and minorities who are often majorities takes a secondary place in the author's synthesis. Global summaries of many diverse countries that since 1856 have been collectively denominated as "Latin America" will continue to be a challenge to historians. In general, this book provides an accurate and readable introduction to the history of Latin America. It is the most updated historical synthesis about Latin America in Swedish.

The most original aspects of this work are the efforts of Dag Retsö to explain the transfer of medieval institutions to Latin America and his explanations of *caudillism*. The *caudillos* were populist and charismatic leaders who flourished and re-flourished in different versions and times. *Caudillism* culminated in personalities like Hugo Chávez. During the 1930s, *caudillos* emerged in a form of tropical fascism. Even Fidel Castro is a nationalist *caudillo* in this story. Retsö argues that the PRI (Institutional Revolutionary Party) represented the institutionalization of *caudillism* in Mexico. But modern *caudillos* provide for the education and medical care that "democracy" and neo-liberalism ignored.

Although the medieval world was implanted in the *Periphery* of Europe,

Latin America was linked to the rise of capitalism from the outset. Latin America contributed to the capital accumulation of the *Center*. The mercantilist colonial system first produced bullion and sugar. Brazilian gold financed much of Britain's industrial revolution and the wars against Napoleon. Today, two thirds of Latin American exports still consist of agricultural and extractive products. Import substitution failed even though Latin America was the first Third World continent to create a native school of economic development (Dependency). Unlike the American collaboration with East Asia, the United States boycotted the Dependency project. Limited internal markets also contributed to the failure of import substitution industrialization (ISI). This process did not help ISI. Periodically, Latin America exported more capital by way of profits, interests and amortizations than it received in investments. From the dawn of independence "free trade" caused capital flight.

According to Retsö, the *caudillos* originated with the indifferent and corrupt bureaucracies of the Ibero-American past. The extensive territory further promoted the rise of small fatherlands with their respective *caudillos*. It must be added that the collapse of the Spanish bureaucracy also contributed to the political fragmentation of Spanish America. On the other hand, independent and monarchical Brazil was ruled by the same dynasty as in Portugal. Although Portuguese America remained united, there were separatist and republican movements in Brazil that were defeated by the professional army and mercenaries like Lord Cochrane. The Italian patriot Giuseppe Garibaldi also fought unsuccessfully for the independence of Rio Grande do Sul. But Mexico was ruled on two occasions by emperors during the nineteenth century.

Independence was a conservative affair at the service of the oligarchy. Afterwards, the North Atlantic economies' demand for minerals, raw materials and staples further increased the power of the Latin American oligarchy and the region's underdevelopment. Latin America is ruled by elites in an ethnocentric social context. Actually, it is more pigmentocratic than ethnocentric: the whiter, the better. The Latin American elites invented national identities without citizens through ideological propaganda. Retsö's description of Latin America is not optimistic. Indeed, Latin America became a region of contrasts. It is modern as well as miserable.

Swedish-speaking students should be encouraged to read this book. However, there are some incorrect and simplistic statements: For instance, it is incorrect to assert that the United States bought the Panama Canal Zone for \$25 million in 1903. In 1922, the United States finally compensated Colombia for sponsoring the separation of its Panamanian province. The dictum by Franklin Roosevelt that "Somoza is a SOB but he is our SOB" was first ap-

plied to Rafael Trujillo. It was later applied to the American subrogates of the "banana republics". The history of the "Canudos war" was first popularized by the Brazilian writer Euclides Da Cunha. Huascar did not collaborate with Francisco Pizarro in the conquest of the Incas. Retsö repeats the old myth that when Hernán Cortés arrived in Mexico, the Aztec emperor Moctezuma believed it was the return of the divine Quetzalcoatl. This is a post conquest construction of Spanish historiography. Interdisciplinary sources do indicate that strange looking people came and left by the seas. But those sources do not indicate that they were white. They were probably Asians who sailed across the Pacific Ocean. More work with primary sources would probably have eradicated such outdated repetitions.

Uppsala universitet

HERNÁN HORNA

Jan Peters, *Märkische Lebenswelten: Gesellschaftsgeschichte der Herrschaft Plattenburg-Wilsnack, Prignitz 1500–1800* (Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag 2007). 852 s.

Jan Peters var en av Tysklands mest kreativa och produktiva historiker, dessutom var han nästan svensk. Han hade levt i Sverige i sin ungdom, och han pratade en välvårdad svenska med klang av 1940-tal. Han arbetade i DDR, och var en av de få historiker som sedan kunde fortsätta en forskarkarriär efter Östtysklands kollaps. Som forskare täckte han flera områden, men intressefokus låg på tidig modern tid. Han utvecklade allt mer tanken på en totalhistoria, i Annales-skolans efterföljd och denna väg valde han redan före DDR:s undergång. Hans brott med dogmatisk marxism har egentligen inget att göra med realsocialismens undergång. Det finns istället en linje genom hela hans gärning som historiker. Jan Peters avled förra året.

När man träffade Peters fick man alltid en känsla av att han egentligen var svensk som av olika omständigheter råkat göra en karriär utomland, och på sätt och vis tror jag han upplevde det så själv. Även om det har gått några år sedan hans senaste storverk, kan det vara riktigt att uppmärksamma detta som en homage till den framstående social- och agrarhistorikern Jan Peters – som på sätt och vis är en del av vårt lands historiografi.

Det handlar om en liten del av norra Tyskland, beläget sydost om Wittenberg vid mellersta Elbe. Peters följer området från 1500-talet fram till 1700-talet. Han beskriver en lång historisk våg med ökat förtryck i början av period, det stora sammanbrottet med kriget, och sedan återuppbyggnad. Han vill försöka att narrativt närma sig historiens konkreta verklighet och

han lämnar medvetet de stora strukturerna åt sidan. Det innebär att boken är fylld av enskilda livsöden. Många av dem är hämtade från hantverkares och bönders liv, men en stor del ägnas åt de ledande adelsmännens agerande.

Medeltiden lämnas åt sidan, men det fanns ett arv. Den lilla huvudorten Wilsnack var en viktig vallfartsort. Sedan slutet av 1300-talet fanns där tre blödande hostior: Det Heliga Blodet i Wilsnack. En protestantisk präst brände hostiorna 1552 och vallfärderna upphörde, och därmed också en viktig ekonomisk inkomstkälla för trakten.

I ett slags efterföljd till denna ideologiska förändring är folktron en tråd som Peters följer genom boken. En särskilt intressant utredning handlar om häxförföljelserna, som här var intensivast under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Peters nämner att de kan ses som krisfenomen, men det är de enskilda berättelserna som är i fokus. Eftersom hästhandel var viktigt kom anklagelserna ofta handla om oförklarliga sjukdomar eller olyckor som drabbade hästar. Som i hela Nordvästeuropa spelade mjölken också en roll. Mot slutet av 1600-talet ebbade anklagelserna ut. En fåraherde som 1680 for ut i anklagelser om att hans får drabbats av häxerier blir själv dömd för ogrundade anklagelser.

Krigets stora dramatik blir här en historia om kommunalitet eller självhjälp, om hur man överlevde under en svår tid. Själva skeendet – som Peters skrivit om i andra sammanhang, inte minst i den soldatdagbok han givit ut med kommentarer – blir i detta verk reducerat till en bakgrund.

Att godsarkivet på Plattenburg, bygdens maktcentrum, utgör det centrala källmaterialet bidrar till att de feodala herrarna spelar en central roll i framställningen – men detta är inte det enda skälet. Peters vill i sin totalhistoria lyfta fram godherrarna som aktörer i en strategisk kamp om lokal makt och inte minst om kontrollen över olika resurser: bete, vatten, skog, etcetera. Kampen rör också kyrka och ideologi. Matthias von Saldern, som styrde sitt lilla herradöme i tjugo år från mitten av 1500-talet, flyttade skickligt fram positionerna för sig och sin familj. Han inledde därmed en lång period då herrskapet stärkte sin ställning: hårda tider – hårda herrar, som Peters uttrycker det.

I skildringen av uppgången under 1700-talet använder sig Peters allt mer av kvantitativa redovisningar över demografiska förändringar och odlings-system. Det är nu en historia om hur underklassen i små steg flyttar fram sina positioner. Peters skildrar motsättningar i ett mikroperspektiv. Det handlar om strider rörande sittplatser i kyrkan, eller om dagsverkare som på olika sätt maskar i sitt arbete.

De många livsödena är som små noveller. Den unga adliga änkans intriger för att få sin älskade och förbättra sin ekonomiska position. Gesternas betydelse analyseras blandat med hjälp av beskrivningen av hur den ogifta Anna,

som fått barn, uppträdde oförskämt inför domarna. Det är ett gigantiskt arbete Peters har gjort. Denna rikedom på fakta är spännande och givande, men blir till slut oöverskådlig.

Därför är hans avslutande reflektioner av särskilt intresse. Han ställer, vad han kallar den världsligt-naturbundna cykliska rörelsen ("weltlich-natürlich Zyklizität) emot den stora tankevärldens mera lineära rörelse ("konfessioneller Linearität"). Det han lyfter fram i denna mentala förändring är att en ny tids- och rumsuppfattning tar form bland folket som helhet. Här skymtar man en intressant bakomliggande tanke till hela verket, nämligen att ideologin kan ha haft en mer avgörande betydelse än de materiella förhållandena. Säkert skulle Peters själv inte ha gått med på en så förenklad tolkning, utan pekat på den mångfacetterade verklighet han velat skildra.

Sveriges lantbruksuniversitet

JANKEN MYRDAL

Hilding Klingenberg, *Repression och legitimering – rysk maktutövning i Åbo generalguvernemang 1717–1721: civilförvaltningen under en ockupation med jämförande utblickar* (Åbo: Åbo Akademis förlag 2009). 307 s.

Vid ämnet nordisk historia vid Åbo Akademi har sedan 1980-talet bedrivits forskning kring den ryska ockupationen av Finland 1713–1721, även kallad stora ofreden. Hilding Klingenberg är den tredje som disputerar på tidsperioden. Tidigare har undertecknad och Johanna Aminoff-Winberg skrivit avhandlingar som berör stora ofreden.

Klingenberg undersöker den ockupationsförvaltning som 1717 infördes i de södra och västra delarna av det ockuperade Finland. Det är den politiska kulturen och framför allt frågor kring repression och legitimitet som är författarens teoretiska utgångspunkt. Det finns inga undersökningar, vad jag känner till, där det skulle ha gjorts en systematisk forskning om den politiska kulturen under krigstida ockupationer. Klingenbergs avhandling fyller därför väl sin plats och är ett viktigt bidrag inte bara till forskningen rörande den politiska kulturen utan även till förståelsen av hur förvaltningen byggs upp av en ockupationsmakt.

Klingenberg känner väl till källorna och litteraturen som berör den ryska ockupationen, liksom även litteraturen kring förvaltning och politisk kultur. Ryska källor och rysk litteratur används dock endast sporadiskt. Det finns de facto ett mycket omfattande källmaterial om ockupationen av Finland i den ryska flottans centralarkiv i S:t Petersburg. Klingenberg känner

till detta arkiv, men har inte systematiskt gått igenom det. En del värdefull information skulle Klingenberg säkert ha hittat här.

Under perioden hösten 1713 och sommaren 1717 var det den ryska militären som innehade den högsta förvaltningen i Finland. Detta blev ryssarna tvungna till, eftersom tjänstemännens omfattande flykt till den västra riksdelen (dagens Sverige) försvårade uppbyggandet av en ockupationsförvaltning. Senast 1715 hade dock inhemska män installerats som fogdar och länsmän och de flesta av dem fortsatte sin verksamhet under civilförvaltningens tid. Jag vill påstå att civilförvaltningen hade utformats redan 1715. De militära kommandanterna byttes 1717 ut mot civila lagmän (landshövdingar) och den militära befälhavaren Mihail Golitsyn mot den svenska överlöparen Gustav Otto Douglas, som blev ledare för civilförvaltningen med titeln generalguvernör.

Det är inte något större problem att Klingenberg undersöker förvaltningen endast under de fyra sista åren av den ryska ockupationen (1717–1721), eftersom han vill visa hur den politiska kulturen utformades genom det nya förvaltningssystemet. En röd tråd är huruvida ryssarna lyckades skapa en politisk kultur som ansågs som legitim av invånarna i Finland. Klingenberg har i början av avhandlingen ett kapitel om militärförvaltningens tid. De ryska plundringarna och härjningarna i vissa delar av Finland 1713–1715 skapade bland invånarna en negativ bild av den ryska militären vilket bland annat försvårade legitimeringen av förvaltningen. Klingenberg kunde närmare ha analyserat vilka konsekvenser flykten hade för förvaltningen. Frågan om en civilförvaltning hade inrättats långt tidigare om inte så många tjänstemän hade flytt, berörs egentligen inte av Klingenberg.

Bristen på kompetenta tjänstemän var ett stort problem och detta återspeglade sig på många sätt i den politiska kulturen. Personer som inte hade någon större erfarenhet av skatteindrivning och bokföring fick plötsligt dessa uppgifter på sig. Detta är den viktigaste orsaken till att det förekom en hel del maktmissbruk bland tjänstemännen.

Ryssarna var måna om att införa ett förvaltningssystem som likande det svenska för att skatteindrivningen skulle kunna ske under samma former som före ockupationen. Ett bekant och tryggt system för såväl allmogen som skatteindrivare garanterade bäst en effektiv indrivning av skatterna, vilka var livsviktiga för den ryska ockupationsarméns försörjning. Klingenberg är väl medveten om detta och han kopplar samman förvaltningen och den politiska kulturen med de ryska truppersnas underhåll. Då han påstår att Peter den stores intresse för det svenska förvaltningssystemet är en orsak till utformningen av förvaltningen under stora ofreden drar författaren nog felaktiga slutsatser. Att förvaltningen i Finland utgjorde ett slags laboratorium eller försöksfält i vilket tsar Peter kunde studera den svenska lokala admi-

nistrationen på nära håll, som Klingenberg hävdar är långsökt (s. 48, 224).

Klingenberg avslutar sin avhandling med ett kapitel där han jämför förvaltningen under stora ofreden med andra ryska ockupationer av Finland och vissa ockupationer på andra håll i Europa. Syftet är att lyfta fram eventuella skillnader och likheter i förvaltningen och den politiska kulturen. Detta komparativa kapitel försvarar sin plats och Klingenberg kan sätta förvaltningssystemet i Finland 1717–1721 i ett större sammanhang.

Klingenbergs undersökning är, trots vissa brister, ett viktigt bidrag till stora ofredens historia och den politiska kulturens historia samt till vår förståelse av förvaltningen under ockupationer. Klingenberg gör flera viktiga och intressanta iakttagelser, han har ett bra teoretiskt grepp, analysen fungerar till stora delar väl och han har ett bra och lättläst språk. Det är också allt skäl att lyfta på hatten för det omfattande arbetet bakom databasen, bilaga 3, där civilförvaltningens tjänstemän i Åbo generalguvernement är listade.

Svenska litteratursällskapet i Finland & Åbo Akademi

CHRISTER KUVAJA

Mattias Legnér, *Abraham Abrahamsson Hülpers och 1700-talets Ortsbeskrivningar* (Visby: Gotland University Press, 2010). 114 s.

När det frihetstida ständerväldet väl etablerats några årtionden in på 1700-talet, inträdde en period av reformiver från riksdagens och de styrande skiktens sida. Den kännetecknades av strävan efter ekonomisk utveckling, något man ville åstadkomma genom lagstiftning och andra former av statsingripanden.

För sin reformverksamhet behövde centralmaktens företrädare kunskaper om det ekonomiska tillståndet ute i riket, något som det dock var klen beställt med ännu kring mitten av 1700-talet. Ett sätt att nå ökat vetande i sådana frågor var att uppmuntra till författandet av topografiska beskrivningar. Denna verksamhet blev omfattande. Under 1700-talet trycktes drygt 300 Ortsbeskrivningar, dessutom finns ett stort antal otryckta bevarade i offentliga arkiv. Den topografiska genren var visserligen äldre, men fram till mitten av 1700-talet hade den mest kretsat kring antikvariska spörsmål, och språket hade varit latin. Som Mattias Legnér visat redan i sin doktorsavhandling, *Fäderneslandets rätta beskrivning* (2004), kom strax efter 1740 en ny tid, då beskrivningar med ekonomiskt innehåll började spela en större roll, samtidigt som allt fler av beskrivningarna framställdes på svenska. Som regel behandlades ett begränsat område, inte sällan en socken.

Legnér belyser i sin skrift *Abraham Abrahamsson Hülpers och 1700-talets Ortsbeskrivningar* inledningsvis det ideologiska sammanhang vari Ortsbeskrivningarna kom till. Starkt bidragande till att topografin fick så stor betydelse under 1700-talet var att den utgjorde ett sätt för kunskapsinhämtning som var föga resurskrävande bland annat då det krävde ganska lite av övergripande organisation. Ortsbeskrivningarna skrevs ofta av lokala ståndspersoner, inte sällan präster. Carl von Linnés och Pehr Kalms resor i Sverige med följande reseberättelser är ett uttryck för samma slag av kunskapande verksamhet. En omfattande beskrivningsinstruktion, huvudsakligen inriktad på ekonomiska frågor, publicerades av dåvarande lantmäteriinspektören Jacob Faggot i Vetenskapsakademins handlingar 1741. Dess avgörande betydelse har ofta framhållits i tidigare forskning. Legnér tonar ned inflytandet av Faggots frågelista, och ställer sig således här i motsats till historiker som tidigare behandlat den topografiska genren. Själv får jag intrycket att Legnér går väl långt i sin förminskning av Faggots betydelse. Det tidsmässiga sambandet mellan beskrivningsinstruktionen och uppsvinget för ekonomiska beskrivningar är ju ganska tydligt. Visserligen kan det ofta vara befogat att i skildringar av historiska skeenden reducera vikten av enskilda personers insatser till förmån för något som vi i exempel som detta kanske kan kalla tidsandan. Likafullt tycker jag att det är svårt att fränkänna Faggots instruktion rollen av att ha varit det som på allvar satte upp den ekonomiskt inriktade topografin på 1700-talets svenska agenda.

Mittpartiet av Legnérs bok ägnas åt Abraham Hülpers stora beskrivning av Dalarna, som utkom 1762. Utgångspunkten för beskrivningen var en resa som företagits fem år tidigare, då Hülpers besökt så gott som alla socknarna i Stora Kopparbergs län. Den resedagbok han därvid skrev redigerades om kraftigt under de följande åren. Legnér visar, i ett kapitel som ligger nära det han tidigare publicerat i sin avhandling, hur dagboksformen tonades ned till förmån för en mer objektiv handboksprägel. I kapitlet visas också hur Hülpers under sin bearbetning av texten bedrev en omfattande korrespondens med prästerna i de församlingar han tidigare besökt, liksom med andra ståndspersoner som hade särskilda kunskaper om Dalarna.

Legnér påpekar att det framför allt var bergsslagssocknarna – viktiga som dessa var ur statsfinansiell synpunkt – som Hülpers beskrev ekonomiskt. Övriga socknar i länet skildrades mer med avseende på folkkultur och dialekt. När Hülpers behandlade allmogens materiella liv visade han jämförelsevis stor förståelse för befolkningens sätt att bedriva sina näringsfång, något som ingalunda var självklart under denna tid då ståndspersoner ofta kom med pekpinna om hur jordbruk och annat borde bedrivas av allmogen. Bland annat hade Hülpers en betydligt mer realistisk syn på klimatets inverkan än många samtida skribenter som gärna bortsåg från dylika naturförhållanden

i överdrivet optimistiska kalkyler över hur mycket jordbruksproduktion och befolkning borde kunna öka i rikets nordliga delar. Enligt Hülpers betingades nämligen jordbrukets ringa betydelse i övre Dalarna av ogynnsamma naturförutsättningar snarare än av olämpliga jordbruksmetoder.

Sista kapitlet i Legnérs bok består av ett antal betraktelser över platskänsla, territorialitet och lokal identitet, huvudsakligen utifrån internationella författare. Framställningen är till stor del refererande och förblir ganska abstrakt. Förhoppningsvis avser författaren att i framtiden utveckla resonemangen och sätta in dem tydligare i det svenska historiska sammanhanget.

Legnérs arbete är ett av flera som under det senaste dryga årtiondet har ökat vår kunskap om den svenska topografins historia. Kanske kommer detta att bidra till att mer systematiskt övergripande bearbetningar kommer till stånd även av det empiriska innehållet i Ortsbeskrivningarna. Dessa var, som exemplet Hülpers visar, ofta sorgfälligt utarbetade och förtjänar att tas på allvar som källmaterial.

Göteborgs universitet

CARL-JOHAN GADD

Madeleine Hurd (red.), *Bordering the Baltic: Scandinavian boundary-drawing processes 1900–2000* (Berlin: Lit 2010). 281 s.

Bordering the Baltic, det tionde bandet i Greifswaldserien *Nordische Geschichte*, är en multidisciplinär antologi om olika former av gränsdragningar. Trots titeln handlar den inte i första hand om angränsningen till Östersjön – bara två av tio artiklar behandlar explicit frågan om Östersjön som en region – utan om skilda typer av gränsdragningsfrågor i Norge, Sverige, Finland och Danmark. Underrubriken, *Scandinavian boundary-drawing processes 1900–2000*, representerar innehållet bättre. De fall som studeras utspelar sig i de skandinaviska länderna, men deras läge runt just Östersjön spelar i de flesta av artiklarna ingen framträdande roll.

Det som knyter samman artiklarna är snarare att de behandlar hur kollektiva identiteter formas och förstärks genom både avgränsningar och gränsöverskridanden. Medan den första delen av antologin koncentrerar sig på staters territoriella gränsdragningar samt gränsöverskridande och gränslandsidentiteter, fokuserar del två på identitetsavgränsningar inom länder och hur olika kollektiva identiteter överlappat och påverkat varandra. Författarna använder konceptet avgränsningar (*boundaries*) för att analysera definitioner av och förhandlingar om gränser (*borders*) i Skandinavien. Inom detta tema ryms tämligen detaljerade fallstudier om allt från hur företag

nu för tiden rör sig över gränser och vilken effekt det har på anställningsvillkor och arbetarsolidaritet till hur tidningsbilden av en ny sorts manlighet förändrade det politiska klimatet i striden mellan danskar och tyskar i Flensburg efter första världskriget. Trots skilda perspektiv och infallsvinklar behandlar författarna genomgående hur gränser aktivt – om än inte alltid medvetet – konstrueras, förändras och rättfärdigas, vare sig det handlar om de hårda gränserna som är temat i del ett eller den andra delens så kallade mjuka gränser.

Boken bjuder nyanser och fördjupning både för forskare som är intresserade av kollektiva identiteter och föreställda gemenskaper i Benedict Andersons anda och för dem som är mer intresserade av socialantropologi eller globaliseringsprocesser. En nackdel för den som vill använda boken för jämförelser eller vidare efterforskningar är att noterna ibland brister i konsekvens och fullständighet. I gengäld är boken lättläst och tillgänglig och bjuder som helhet en ganska bred bild av gränsdragningsprocesser och identitetsformning som övergripande tema. Till det bidrar de två inledningarna av Madeleine Hurd och den inledande historiografiska artikeln av Peter Thaler i del ett, som ger en så översiktlig bakgrund att även den som inte är insatt i ämnet kan läsa boken med behållning. Att identitet är föränderlig; att en nation inte är en fixerad entitet; att gränser mellan klass och kön kan vara lika viktiga som och sammanflätade med nationell identitet är knappast nya forskningsrön – men att även dessa bredare implikationer av de enskilda studierna tas upp gör boken tillgänglig för en bred publik. Boken ger en bild av hur godtyckliga och påverkade av stundens intressen gränsdragningar och argument för avgränsningar är.

Den subjektiva och flytande karaktär som kännetecknar identitet blir extra påtaglig där gränser möts, och många av författarna uppmärksammar just gränsregioner. I sitt bidrag om nationella gränser och supranationellt samarbete skriver Carsten Yndigegn att en avgränsning skiljer människor åt och tvingar dem att tillhöra antingen den ena eller den andra sidan. Hur komplicerade identiteter i gränsområden därmed blir visar inte mindre än tre av bokens författare genom att syna Slesvig och gränsen mellan Danmark och Tyskland. Förutom redan omnämnde Thaler, som går igenom olika typologier för gränsområden och skissar deras komplexitet med främst södra Slesvig som exempel, ägnar sig både Steffen Werther och Madeleine Hurd åt identitetsformning i norra Slesvig. Werther beskriver hur nationell tillhörighet åtminstone delvis sågs som en viljeyttring och diskuterar gränsdragningar mellan norra Slesvigs danska och tyska nazister under mellankrigstiden. Hurd behandlar hur dansk maskulin identitet genomgick en förskjutning i samband med striden i media om Flensburg inför folkomröstningen 1920.

Konceptet gränsområde (*borderland*) används även av Pertti Joenniemi, om än lite annorlunda. Han beskriver Finland som ett land som länge definierat sin nationella identitet med hjälp av fokus på gränser: gränserna mot Sverige och Ryssland (att vara finsk var att inte vara svensk eller rysk); Finland som gräns mellan väst och öst. Även Git Claesson-Pipping och Tom Olsson behandlar finsk identitet i sin artikel om olika finska sälls-kaps firande av Selma Lagerlöf 1912: festivaler som forum för uttryck av olika kollektiva identiteter inom nationen. Om Joenniemi i sin artikel i del ett målar upp ett land som främst definierat sig i termer av vad det inte är och därmed saknat en finsk essens, ett oberoende innehåll, så kompletterar Claesson-Pipping och Olsson i del två bilden genom att visa hur hett omtvistad finsheten var och betona dess komplexitet och inneboende motstridiga identiteter. Förutom Hurds redan nämnda artikel är detta den enda med ett framträdande genusperspektiv. Det bjuder en välkommen vidareutveckling av bilder av föreställda gemenskaper som vanligen förutsatt en manlig norm – eller beskrivit ett universellt kollektiv som i själva verket är ett brödraskap, som Hurd uttrycker det i sin inledning av antologins andra del. Claesson-Pipping och Olsson belyser hur nationen är könsbunden bland annat genom att beskriva hur kvinnor i Finland som dristades tala i nationens namn – alltså inkluderande sina manliga landsmän – förlöjligades.

Hur ritualer och ceremonier kan användas för att utmana och omdefiniera gränser analyseras även av David Thurffjell i en religionsvetenskaplig nutidsstudie. Liksom hos Claesson-Pipping och Olsson betonas här att alla människor har många olika identiteter. En individ kan tillhöra och bete sig lämpligt i flera kollektiv med sinsemellan tydliga gränser, men en sammansmältning kan leda till sociala gränskonflikter. Exemplet Thurffjell behandlar är försöken att integrera repertoarerna hos pingströrelsen och Kaale-Roma i Sverige.

Även Rolf Inge Larsen talar om kopplingen mellan väckelsereligion och minoritetsgrupper, här dock med finskspråkiga kväner i Norge i fokus och ett mer uttalat historiskt perspektiv. Han beskriver försöken att sammanlänka religiös och nationell identitet och använda den norska lutherska statskyrkan som politiskt vapen för att få kontroll över en grupp som upplevdes som opålitlig i sin nationella lojalitet – speciellt bekymmersamt i gränsområdet mot ett nyligen självständigt, möjligen expansivt Finland.

En bok som behandlar gränsproblematik ända fram till 2000-talet kan inte utelämnas globalisering och transnationella trender. Förutom Mats Lindqvist, som placerar sig i det antropologiska forskningsfältet om den globala kapitalismens effekt på lokala klassförhållanden, passar Kazimierz Musiał och Carsten Yndigegn i denna kategori med artiklar om integration över nationsgränserna och regionalt samarbete. Det är dessa två författare

som i antologin utmärker sig genom att faktiskt tala om angränsningen till och samarbetet kring Östersjön. Yndigegns slutsats är att det ännu inte finns någon östersjöidentitet att tala om bland ungdomar i Estland, Sverige, Danmark, Finland, Ryssland. Han frågar sig också om östersjöregionen är en rekonstruktion eller egentligen en helt ny konstruktion, historiskt sett. Även artikeln av Kazimierz Musiał talar om rekonstruktion av den nordiska identiteten som ett projekt. Han behandlar förskjutningen från "nordism" mot "baltism" efter kalla krigets slut och rör vid historiebrukets roll i konstruktionen av en politisk gemenskap. Bland annat beskrivs hur på tidigt nittiotal i flera länder historiska verk dök upp som presenterade östersjöregionen som en gemensam historisk arena. Liksom Yndigegn konkluderar Musiał dock att projektet att försöka skapa en delad östersjöidentitet har misslyckats, åtminstone hittills.

Det är i detta sammanhang svårt att ignorera att antologin med titeln *Bordering the Baltic* verkar sälla sig till försöken att synliggöra en östersjöregion. Därmed kan den kanske, utöver som ett bidrag till forskningen om avgränsningar och identitetsformning, ses som en aktiv del i ett av de gränsdragningsprojekt den behandlar.

Uppsala universitet

SUSANNA ERLANDSSON

Andrés Brink Pinto, *Med Lenin på byrån: normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921–1939* (Lund: Pluribus 2008). 287 s.

Andrés Brink Pintos doktorsavhandling i historia¹ är ett försök att förnya den arbetarhistoriska forskningstraditionen. Framför allt vill han problematisera klassbegreppet och föra in andra sociala kategorier som genus och sexualitet, som likvärdiga eller nödvändiga, för att beskriva vad klass är. Ämnet för studien är vilka normer om klass, genus och sexualitet som fanns i den svenska kommunistiska rörelsens veckotidningar under mellankrigstiden, 1921–1939. Syftet är tvådelat, att undersöka hur normer kring klass skapades i beskrivningar av genus och sexualitet, samt hur normer kring genus och sexualitet skapades i beskrivningar av klass.

Hans teoretiska utgångspunkter är poststrukturalistiska. Främst har han använt sig av Judith Butler och hennes tankar om den heterosexuella matrisen, det vill säga att kategorierna kön, genus och sexualitet hänger samman

1. Denna avhandling i historia recenseras som annan litteratur då fakultetsopponenten inte inkommit med någon recension (red. anm.).

och endast existerar enligt denna ordnande princip. När det gäller klassbegreppet använder han historikern Joan W. Scott, som föredrar diskurs framför klassmedvetande som analysverktyg.

Avhandlingens metod är att genom diskursanalys söka efter normerande utsagor och beskrivningar av normer i materialet, som utgörs av fiktiva berättelser med romantiskt tema, antifascistiskt propaganda och annat material med tydliga beskrivningar av normer kring genus och sexualitet. De främsta källorna är ungdomsförbundets tidning *Stormklockan*, kvinnotidningarna *Röda röster* och *Arbetarkvinnornas tidning*, samt *Populär tidskrift för sexuell upplysning*.

Empirin är uppdelad på fyra kapitel med var sitt tema. Kapitel 2, "Sexualupplysning i klasskampens tjänst", undersöker sexualupplysningens betydelse för beskrivningar av genus och sexualitet. I kapitel 3, "Stålhårda proletärnåvar", undersöks vilka maskulinitetsnormer som kan urskiljas, medan kapitel 4, "Kamrat eller husmor", undersöker feminitetsnormer.

I kapitel 5 undersöks vilka normer som återupprepades i noveller där en heterosexuell relation var en viktig del av berättelsen samt hur genus, sexualitet och klass vävdes samman i novellerna. Här får avhandlingstiteln sin förklaring. På sidan 193 dyker Lenin upp på byrån i slutet av novellen "Ett svagt ögonblick". Den slutar:

[...] då Märta såg på Leninbilden på byrån tyckte hon att ett soligt leende lyste över den store hövdingens ansikte. Överlycklig strök hon Ejnar över håret och sade med ett skålmskt smil:

– Kära kamrat, nu känner jag att jag har ett av mina svaga ögonblick.

Det var så här det skulle gå till när unga kommunister träffade en partner. Det skulle bygga på gemensamma intressen och gemensam kamp och skulle leda till en ömsesidig och ansvarstagande relation.

I den avslutande diskussionen pekar Brink Pinto på två saker som han anser vara nytt i sin studie: att mellankrigstidens sexualupplysning bör förstås som en del av en bredare arbetarrörelse, och att det inom den kommunistiska rörelsen fanns en kampbaserad maskulinitet som skiljde sig markant från den socialdemokratiska skötsamhetsnormen.

Han visar också att det fanns två feminitetsnormer, kamrat och husmor, som föreföll oförenliga men som båda var godtagbara för en god kommunist, och att den kommunistiska kampen gick före kärleken och sexualiteten, men också kunde vara en förutsättning för ett gott förhållande och en god sexualitet.

Avhandlingens viktigaste resultat är att den visar hur en rörelses skapande av en kollektiv identitet, som arbetarklass, också gav en identitet som

ansvarstagande monogam heterosexuell människa, med en särskild norm för maskulinitet, och särskilda normer för feminitet.

Han framhåller att klass inte kan förstås som en ren identitet eller relation utan att en framgångsrik rörelse bland arbetare måste ta hänsyn till det lokala, det enskilda och det tidsmässiga i arbetarklassens sammansättning, samt att kollektiv politisk handling både skapar och förstärker de normer den utgår från samtidigt som målet kan vara dess upphävande.

Det tycker jag är två rimliga slutsatser. Jag anser också att studien ger en god inblick i vilka ideologiska visioner, till exempel om en ny människa, som den svenska kommunistiska rörelsen hade under denna period. Dessa beskrivningar av rörelsens positiva tankar om framtiden är mycket intressanta att ta del av, både i ljuset av de så kallade kommunistiska ländernas misslyckande att förverkliga dem, och i ljuset av den rådande diskursen om kommunismen som en ond ideologi, även om Brink Pintos studie naturligtvis främst lyfter fram rörelsens brister i form av ett återskapande av maktmekanismer. Man måste ju förstå historien efter sin samtid, och Brink Pinto varken fördömer eller urskuldar rörelsen för dessa brister, vilket är bra.

Sammanfattningsvis tycker jag att det är en mycket intressant avhandling, som gav mig nya perspektiv på den svenska arbetarrörelsens historia. Brink Pinto vill visa att vad klassbegreppet står för påverkas av andra kategorier som genus och sexualitet, och tvärtom, att genus och sexualitet påverkas av klass. Det har han verkligen lyckats med. Det teoretiska angreppssättet är avancerat, men konsekvent genomfört, även om vissa resonemang kan vara svåra att förstå. Jag skulle dock gärna ha sett fler utdrag från det empiriska materialet, vilket hade gjort texten mer levande och analysen tydligare.

Brink Pinto har helt klart förnyat den arbetarhistoriska traditionen, men är onödigt polemisk mot denna. Klass skall självklart problematiseras, men man behöver inte alltid ifrågasätta det i grunden. Inte heller måste andra sociala kategorier, som genus och sexualitet, vara lika viktiga eller nödvändiga i studier av klass och klasstillhörighet. Allt beror på vilket kunskapsmål och syfte man har. Klassamhället och arbetarklassen förtjänar att diskuteras och studeras ur många olika vinklar. *Med Lenin på byrån* är ett utmärkt exempel på det.

Göteborgs universitet

BJÖRN OHLSSON

Anders Ahlbäck, *Soldiering and the making of Finnish manhood: conscription and masculinity in interwar Finland 1918–1939* (Åbo: Åbo Akademi, 2010). 331 s.

Anders Ahlbäcks avhandling inleds med en kort beskrivning av två av Finlands mest namnkunniga moderna författare – Pentti Haanpää och Mika Waltari – som hade det gemensamt att de hade gjort sin militärtjänstgöring i Finland under 1930-talet. Deras upplevelser skiljde sig dock kraftigt åt. Auto-didakten och bondsonen Haanpää, som var uppvuxen i norra Finland, målade upp en kritisk bild av den nationalistiska retoriken som omgav den finska värnplikten och beskrev istället en grå och torftig värld fylld av meningslös drill, kränkande behandling och orättvisa straff. Waltari, som hade medelklassbakgrund, beskrev däremot värnplikten i termer av glatt kamratskap och en sista utpost av ungdomlighet innan han tog steget in i vuxenvärlden. Utgångspunkten för Ahlbäcks avhandling är att värnplikten i Finland under mellankrigstiden kan betraktas som en "omstridd kulturell arena där olika samtida föreställningar om manlighet kom till uttryck". Hur påverkades och förändrades kunskapen om manlighet i det finska samhället av berättelser om militärtjänsten och beskrivningar av finska män som soldater?

Källor som beskriver ett antal sammanhang eller arenor där föreställningar om värnplikt och manlighet kom till uttryck undersöks: riksdagsdebatter om värnpliktsfrågor, pressrapporter om soldaternas förhållanden, mellankrigstidens minneskultur kring det finska inbördeskriget 1918, militärpedagogiska skrifter samt skönlitterära och biografiska skildringar av de värnpliktigas vardagsliv under perioden. Källorna är väl valda då dessa arenor utgör intersektioner där föreställningar om manlighet möter föreställningar om medborgarskap, klass och nationell identitet. Teoretiska perspektiv från *ny militärhistoria*, maskulinitetsforskning och särskilt genushistorikern Jens Liliequists idéer om hur aktörer selektivt använder vissa manlighetsideal och föreställningar om manlighet för olika strategiska syften används i analysen.

Ahlbäck visar att det knappast rädde politisk enighet i Finland i frågan om införandet av allmän värnplikt efter det korta men blodiga inbördeskriget 1918. Det befarades att värnpliktens införande skulle medföra en militarisering av de finska männens liv och det möttes därför av ett starkt motstånd. Framförallt var agrarförbundet och socialdemokraterna kritiska. Agrarförbundet anspelade på bilden av den finske mannen som en autonom bonde, med en naturlig fosterländsk instinkt att försvara familj och hembygd samtidigt som han hyste en stursk motvilja mot myndighet och överheten. Samtidigt använde socialdemokraterna en bild av unga klassmedvetna arbetarmän, villiga att strida för sitt folk, men inte för borgerskapets intressen.

Den mellankrigstida minneskulturen kring inbördeskriget 1918 var enligt

Ahlbäck en motkraft till ovan nämnda skepsis. I denna hade de heroiserande berättelserna om jägarofficerarna central betydelse. Jägarofficerarna hade en särskild roll som utformare och utbildare i den nya värnpliktsarmén. De förmedlade bilder av nationen som manlig, ungdomlig och handlingskraftig. Jägarna själva porträtterades som patriotiska krigare och gjordes till levande exempel på de militära manlighetsideal som nu skulle förmedlas, som viljestyrka, självdisciplin och offervillighet.

Den militära utbildningen har i historieskrivningen kallats för nationalism- och manlighetsskolor, och Ahlbäck pekar på att den finska militära retoriken, i syfte att ge soldaterna en medborgaruppfostran inom den militära utbildningens ram, byggde både på mytiska föreställningar om den finska nationens historia och på ett manlighetsideal präglad av styrka och mod. Enligt denna retorik skulle den som tillägnade sig den gode soldatens egenskaper inte bara bli en fosterlandets försvarare utan också en nyttig samhällsmedborgare. Retoriken, menar Ahlbäck, var delvis ämnad att lugna oron över landets sociala splittring och utöva makt, men måste samtidigt också ses som ett uttryck för att skribenterna själva såg dessa ideal som positiva, och hade en vilja att förmedla dem.

Analysen av de litterära skildringarna av de värnpliktigas upplevelser av militärtjänstgöringen kopplar skillnaderna mellan författarnas olika upplevelser till politiska meningsskiljaktigheter och framför allt klassbakgrund. Unga medelklassmän som Waltari kunde få sin känsla av att tillhöra nationens elit bekräftad, medan Haanpää och andra män från arbetarklassen kunde uppleva de disciplinära metoderna som en bekräftelse för sin förståelse av den vita armén och det kapitalistiska samhället som förtryckande. Trots detta förmedlade även de negativa berättelserna en personlig utvecklingshistoria, i vilken militärtjänstgöringens vedermödor gjorde dem till riktiga män. Att den militära propagandan och det folkliga berättandet möttes på denna punkt berodde enligt Ahlbäck inte på att de militära manlighetsidealen överbyggade olika uppfattningar av finsk manlighet. Snarare berodde detta på att finska män inkorporerade de militära manlighetsidealerna i sin egen självuppfattning.

Ahlbäck's slutsats att det är i möten och kompromisser mellan konkurrerande föreställningar och berättelser om manlighet som den populära och bestående bilden av "den finska mannen som en god och tapper soldat i krig men styvnackat mån om sitt oberoende och avogt inställd till formell disciplin" konstruerades är trovärdig. Bilden hade säkerligen även stor betydelse för den finska krigsinsatsen i den följande perioden och har nog inte helt förlorat sitt inflytande över hur finska manligheter konstrueras.

Urban Wiesing, Klaus-Rainer Brintzinger, Bernd Grün, Horst Junginger & Susanne Michl (red.), *Die Universität Tübingen im Nationalsozialismus, Contubernium: Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte* 73 (Stuttgart: Franz Steiner Verlag 2010). 1 136 s.

Den historiska forskningen om den nationalsocialistiska diktaturen måste vara bland de mest omfattande överhuvudtaget. Ett av de områden som länge inte behandlades ingående av historieforskningen var dock universitetens och vetenskapernas historia under de tolv år som diktaturen varade. När universitetens roll under det så kallade Tredje riket berördes var det oftare studenterna och studentorganisationerna än historikerna som intresserade sig för ämnet, någonting som blir tydligt i förordet till den bok som recenseras här. Från och med 1990-talet kan dock en förändring noteras. I takt med att universitetens roll under nationalsocialismen i tilltagande mån har blivit föremål för historisk forskning har många universitet sett till att i alla fall ges sken av att behandla den egna historien. En rad omfattande antologier som behandlar de tyska universitetens förhållande till nationalsocialismen har därför getts ut de senaste 20 åren. Den bok om Eberhard-Karls-Universität Tübingen som här behandlas är en del av denna större trend och går tillbaka på en arbetsgrupp som tillsattes 2001 av universitetets dåvarande rektor.

Det är ett imponerande verk om inte mindre än 1 136 sidor läsaren har framför sig. Dessa är fördelade på 34 artiklar samt en slutrapport från arbetsgruppen. Boken är indelad i fem delar varav den första, *Fakultäten und Abteilungen*, behandlar utvecklingen inom de båda teologiska fakulteterna, den medicinska fakulteten samt avdelningarna för juridik och ekonomi. I den andra delen finns artiklar om enskilda ämnen som filosofi, etnologi, genetik och krigsvetenskap. *Alltag* heter del tre och innehåller bland annat artiklar om judar vid universitetet, tvångsarbetare och studentkåren. Artiklarna i den fjärde delen, *Personen*, handlar, som namnet antyder, om enskilda akademiker medan den femte delen, *Aufarbeitung*, behandlar universitetets umgänge med den egna historien under efterkrigstiden. Samtidigt är boken långt ifrån den kompletta överblick över universitetet som titeln antyder. I likhet med många liknande verk som behandlar andra universitet finns inget enskilt forskningsprojekt bakom publikationen, utan arbetsgruppen verkar snarare ha samlat ihop den forskning som hittills gjorts under ett tak. Detta leder till luckor; till exempel lyser ämnet historia i hela bandet med sin frånvaro.

Den inledande artikeln om övergripande förändringar vid universitetet, skriven av Mario Daniels och Susanne Michl, hör till bokens intressantaste. Författarna undersöker här institutionaliseringen av nya ämnen vid universitetet, förändringar i den akademiska förvaltningen samt personal-

rekryteringen. De högst relevanta frågor som Daniels och Michl försöker att besvara är vilka strukturella förändringar NS-diktaturen resulterade i och vilka följder dessa hade. Författarna framhäver här kontinuiteten från Weimarrepubliken i och med att ämnen som *Wehrwissenschaft* eller *Rassenkunde* undervisades redan innan 1933, för att få en fastare institutionell ram efter maktövertagandet. Samma sak gäller många av de mindre ämnena, som *Volkskunde* eller *Ur- und Frühgeschichte* som fram till 1933 stått i skuggan av större ämnen, men som kunde profitera på det Tredje riket genom att framhäva sin betydelse för den nya staten. Någoting helt nytt var däremot upplösningen av de kollegiala organen och omvandlandet av rektorsposten till en av regeringen utsedd *Führer* över universitetet. Det kollegiala systemet ställdes sedan på huvudet, eftersom rektorn i sin tur utsåg dekanerna för de olika fakulteterna. Dessa administrativa förändringar hade i sin tur stort inflytande över utnämningsspolitiken och enskilda karriärer. Daniels och Michl kan alltså på ett övertygande sätt visa hur universitetets struktur förändrades i grunden av nationalsocialismen, trots den relativt korta tiden på tolv år som diktaturen existerade. Artikeln är av intresse för alla som är intresserade av förhållandet mellan politisk styrning och vetenskapsproduktion i ett övergripande perspektiv. Tankarna går osökt till dagens tendens att försvaga kollegiala universitetsorgan för att ge rektor och förvaltning mer inflytande i den så kallade linjeorganisationen.

Det finns här inte utrymme att utförligt behandla bokens övriga artiklar. För den som är intresserad av utvecklingen inom olika discipliner som till exempel etnologi, teologi, rasforskning och medicin finns här ny och intressant forskning. Även för den växande forskningen om *Vergangenheitsbewältigung*, det vill säga umgänget med nationalsocialismen i Tyskland efter 1945 vore artiklarna i bandets sista del av intresse. En tendens i många artiklar är att kontinuiteten från Weimarrepubliken betonas. Detta gäller framför allt Horst Jungingers artikel om etableringen av *Judenforschung* som akademisk disciplin och Mario Daniels artikel om *Auslandswissenschaften* i Tübingen. I båda fallen är det uppenbart att både det akademiska studiet av judefrågan och intresset för utländska förhållanden började etableras redan innan 1933, men att båda områdena upplevde ett institutionellt uppsving under Tredje riket. Kanske är frågan hur vissa vetenskaper kunde anpassa sig till nationalsocialismen både relativt snabbt och relativt enkelt egentligen en ickefråga. Hur som leder denna typ av insikter till frågan om hur fruktbart år 1933 egentligen är som utgångspunkt för studiet av förhållandet mellan universitet och nazism.

Uppsala universitet

ANDREAS ÅKERLUND

Richard Overy, 1939: *nedräkningen till andra världskriget* (Lund: Historiska Media 2009). 192 s.

I skrivande stund pågår utställningen "Outbreak 1939" på Imperial War Museum i London. Under ungefär ett års tid, med början i augusti 2009 fram till september 2010, har museets besökare möjlighet att få en närmare inblick i vad som hände under andra världskrigets första månader och vad som egentligen orsakade krigsutbrottet. Här kan man bland annat bevittna Englands dåvarande premiärminister Neville Chamberlains privata dagbok och även ta del av filmer, ljudinspelningar och bevarade anteckningar från denna tid.

Självklart är det ingen tillfällighet att utställning äger rum just nu. 2009 symboliserar nämligen de 70 år som passerat sedan Adolf Hitlers Nazityskland överskred gränsen till Polen, nonchalerade Storbritanniens och Frankrikes hot om efterräkningar och så småningom gjorde upphov till historiens mest blodiga och våldsamma världskrig. Det finns med andra ord goda skäl att åter studera krigets bakgrund och vilka omständigheter som låg bakom dess utbrott. Den intentionen har den brittiska militärhistorikern och professorn Richard Overy med sin korta men kraftfulla bok 1939: *nedräkningen till andra världskriget*, i svensk översättning av Charlotte Hjukström.

Overys presentation imponerar. Trots sitt begränsade omfång är detta ett närgånget porträtt av dåtidens beslutsfattare och en ytterst noggrann redogörelse av de ödesdigra val de tog. Det är både en skrämmande och fascinerande berättelse som träder fram. I Storbritannien försökte en desperat Chamberlain att lugna opinionen, i Frankrike kämpade den orubblige pacifisten Georges Bonnet med att övertyga premiärministern Édouard Daladier att dra sig ur pakten med Polen och Storbritannien, och i Tyskland fortsatte Hitler sitt vågspel mellan krav på ytterligare annekteringar och hot om krig. Överenskommelserna ägde rum i hemlighet; i skymundan från allmänhetens ögon ställdes allt skarpare bud och motbud mellan de olika regeringarna och till slut fanns det inte längre något att diskutera om. Man hade nått den punkt då hoppet om en fredlig lösning och ett fortsatt status quo inte längre var möjligt. Kriget stundade.

Overy är skicklig på att förklara svåra och komplicerade händelseförlopp. Boken är inte bara välskriven utan stöds upp av vettiga och högst väsentliga argument. Man kan dock ifrågasätta hans tillvägagångssätt. Overys redogörelse håller sig visserligen inom ramarna för den två veckors period som är satt, men det han *beskriver* sträcker sig längre bak i tiden. Det är i och för sig oundvikligt. Om man vill förklara ett specifikt händelseförlopp så måste man ha möjlighet att hänvisa till historien och det förgångna. Men om ambitionen faktiskt är att förklara och betona slutskedets betydelse, i detta fall de

sista dagarna innan krigsutbrottet, blir resultatet närmast motsägelsefullt. Kan man förklara krigsutbrottet enbart utifrån de faktorer som berörde denna korta tidsperiod och åsidosätta det historiska sammanhanget? Eller om man vänder på, vilken betydelsen kan man, och ska man, viga åt det faktorer som enbart är aktuella under slutskedet av en större process?

Overy själv är dock övertygad om att de sista dagarna *var* betydelsefulla. Han menar att faktorer som stress, nervositet och känslor påverkade beslutsfattarnas så kallade "mentala låda" och på så sätt begränsade deras perspektiv och alternativa tolkningar av händelserna. Var och en verkade, med andra ord, inom varsitt eget moraliskt universum, med övertygelse att just de handlade korrekt och i linje med verkligheten. Det ska erkännas att denna nödlösning är skickligt utförd men den förklarar knappast händelseförloppets utgång. Att kriget till slut bröt ut hade andra och mer betydelsefulla orsaker.

Uppsala universitet

KRISTOFFER SOLDAL

Paul A. Levine, *Raoul Wallenberg i Budapest: människan, myten och Förintelsen* (Lund: Historiska media 2011). 480 s.

Alex Kershaw, *Raoul Wallenbergs sista dagar* (Stockholm: Natur & Kultur 2011). 270 s.

År 2012 skulle Raoul Wallenberg fyllt 100 år. Den redan välkände svensken får då ytterligare mycket uppmärksamhet världen över – med en strid ström av minnesceremonier, utställningar och publikationer.

Två engelska publikationer från 2010 finns nu i svensk översättning. Den ena är skriven av den svensk-amerikanske historikern Paul A. Levine, docent vid Uppsala universitet. Den andra av den USA-baserade brittiska journalisten Alex Kershaw, känd bland annat för sin bästsäljare *The Bedford boys*. Levines bok är ett resultat av 20 års forskning genomförd av en yrkeshistoriker med Förintelsen som specialområde, medan Kershaw skrev ett uppdragsverk som ingår i en rad populärvetenskapliga publikationer om andra världskriget. Att jämföra dessa två böcker i samma recension är ingen lätt uppgift. De skrevs under helt olika förutsättningar och med olika målsättningar – också förväntningarna på dem är mycket olika. Båda författarna har dock för avsikt att förmedla Wallenbergs gärning till en bredare allmänhet. Om de har lyckats med målsättningen blir en av bedömningsgrunderna för denna recension.

Levine vill närma sig människan bakom myten och förklara framgången

av Wallenbergs agerande genom att belysa den historiska kontexten som han var verksam i. För att kunna göra det anser Levine att han måste slå hål på de många myter som har etablerats runt Wallenberg. Men myten har haft 67 år på sig att växa fram. Att skriva om mannen bakom myten är följaktligen komplicerat.

Enligt Levine var Wallenberg en mindre figur i historien; visserligen en hjälte, men en missförstådd sådan. Trött på alla överdrifter och missuppfattningar, som har blivit del av Wallenbergberättelsen från allra första början och som bara vuxit sig starkare under åren, är Levines ambition att kartlägga vad Wallenberg faktiskt gjorde i Budapest. Att förklara varför den svenska legationens räddningsaktion överhuvudtaget kunde bli framgångsrik och sätta den i sitt historiska sammanhang är av stor vikt, inte minst om Wallenberg ska tjäna som förebild för oss även idag. Men Levines kamp mot myterna leder till en paradox: tvärt emot sin uttalade intention att inte nedmontera hjälten, är det precis vad som händer. Levines förklarliga upprördhet över de många felaktigheter och förenklingar som myten medför resulterar i att Wallenbergs integritet kränks. De olika teser som drivs i boken – som till exempel att Wallenberg i själva verket inte var intresserad av judarnas öde eller att han åkte till Budapest för att göra affärer – motbevisas, förmodligen oavsiktligt, nästan alltid av författaren själv. Problemet är dock att dessa felaktigheter redan har övertagits av en del journalister i deras artiklar inför Wallenbergåret.

De olika populärkulturella framställningarna av Wallenberg är sällan så ensidiga som Levine målar upp dem. Han saknar förståelse för mytens kraft och betydelse, förstår inte att många överdrifter medvetet tjänade ett syfte, exempelvis att få ut Wallenberg ur sovjetisk fångenskap eller åtminstone få klarhet om hans öde. Levines förklarliga upprördhet över alla överdrifter och förenklingar hindrar honom att göra det som många längtat efter: att ge en mer fullständig bild av räddningsaktionen. Det finns en rad missförstånd och sakfel, som en yrkeshistoriker med gedigen erfarenhet som Levine borde ha undvikit, och det är synd om detta sker på Wallenbergs bekostnad.

Alla dessa invändningar till trots anser jag att Levine bidrar till Wallenbergforskningen med några viktiga pusselbitar. Han har studerat dokument i Utrikesdepartementets arkiv som förtydligar att Wallenberg och hans kollegor var beroende av UD i sitt agerande och av den allmänna politiska situationen. Utvärderingen av dessa dokument ger ingen ny, men däremot en mer detaljerad bild av situationen i Budapest 1944–1945. Boken bygger dock långt ifrån på så många tidigare aldrig använda dokument som författaren utlovar, utan präglas snarare av en synnerligen selektiv och subjektiv utvärdering av källor och litteratur. Det slarvas en del med fakta; andra forskares observationer presenteras som Levines egna. Så i sin helhet övertyger boken inte.

Kampen mot myterna leder till en motsägelsefull argumentation som präglar denna studie och överskuggar dess förtjänster. Med sina nästan 1 000 fotnoter är boken knappast ett förstahandsval för en bredare läsekrets. Levine väcker förväntningar att den populära bilden av Wallenberg behöver revideras – men sedan visar sig boken snarare bekräfta den. För den som är insatt i Wallenbergglitteraturen framstår Wallenberg även i Levines bok som en på många sätt exceptionell människa som tack vare sin bakgrund, sin uppfostran och sina personliga egenskaper visade sig vara en synnerligen lämplig person för uppdraget.

Denna bild återfinns också i Alex Kershaws bok. Den erbjuder inte en djupdykning i historiska dokument och bygger nästan uteslutande på tidigare litteratur och kan knappast övertyga en Wallenbergforskare. Men den låtsas inte heller vara något som den sedan inte är. Kershaw skildrar räddningsaktionen och Wallenberg i de överlevandes perspektiv, bland andra av den i Sverige bosatta Alice Breuer som för en svensk publik är välkänd genom sin medverkan i olika radio- och tv-program om Wallenberg. Hon har räddats till och med vid två tillfällen av Wallenberg. Det är viktigt att de överlevandes röster lyfts fram. Ofta har frågor kring Wallenbergs öde överskuggat hans gärning. Kershaws skildring illustrerar mytens betydelse. Redan under tiden i Budapest inspirerade Wallenberg andra människor att verka i hans anda och ingav de utsatta hopp och vilja att överleva. Några överdrifter och felaktigheter finns med i boken, men på det stora hela återges Wallenbergberättelsen på ett, så vitt vi idag vet, korrekt sätt. Boken är lättläst och säkert tillgänglig för en bred publik.

Slående är att båda författarna håller fast vid den bild av Wallenberg som är fast etablerad i vårt kollektiva medvetande: Raoul Wallenberg, arkitekt och affärsman, accepterade det farliga uppdraget av UD och den amerikanska War Refugee Board för att rädda förföljda judar i Budapest. Han skildras som en person som visade engagemang, var uppfinningsrik och villig att agera där andra förblev passiva. Båda författarna verkar vara påverkade av ett Hollywoodsk hjälteideal, men båda försöker också lyfta fram andra personers insatser i räddningsaktionen och förklarar vilka faktorer som var avgörande för att aktionen blev framgångsrik.

Förhoppningen är dock att framtida forskare och författare har lättare att frigöra sig från (ett amerikanskt) hjälteideal och genom att lägga fram nya fakta ge en mer sammansatt bild av Wallenbergs uppväxt och gärning eller bidra till kartläggning av hans öde. Jag ser fram emot en fördjupad och mer nyanserad forskning om mannen bakom myten.

Daniel Braw, *När vi byggde landet: KW Gullers bilder av efterkrigstidens Sverige* (Örebro: Gullers Förlag 2010). 192 s.

Bakom varje bildutgåva ligger ett omfattande redaktionsarbete, som utgår från ett helt material vilket ska presenteras och struktureras på något vis. I boken *När vi byggde landet: KW Gullers bilder av efterkrigstidens Sverige* har redaktörerna haft ett omfattande fotografarkiv på över 500 000 bilder att välja från då de har valt ut de närmare 200 bilder som visas i boken. KW Gullers fotoarkiv i Nordiska museets samlingar innehåller bildjournalisten och pressfotografen Gullers fotografier från 1938–1978, en dokumentär bildskatt från en lång period i svensk historia. I den här utgåvan har man tagit fasta på det krigstida och efterkrigstida Sverige som tema i bildurvalet och redan där gjort en avgränsning och valt ett perspektiv som man vill lyfta fram.

Ett sätt att närma sig utgåvan är att reflektera över vilka perspektiv och bilder som kan finnas i fotoarkivet som helhet och i det urval som rymms i boken. Utgångspunkten KW Gullers fotoarkiv innehåller i sig upphovsmannens, bildreporterens och fotografens synvinklar. Gullers startade sin fotostudio i Stockholm 1938 och var enligt boken verksam som bildjournalist för tidskrifter som *Vecko-Journalen*, *Allers*, *Vi* och *Folket i Bild* i Sverige och *Picture Post* och *Illustrated* i Storbritannien. Gullers kom också att bli en av de viktigaste fotograferna för tidskriften *Se*. Han skrev ofta reportagetexter till sina bilder själv och var därmed inte bara fotograf utan även reporter. Senare bildade han bokförlaget Gullers och gav ut flera bildverk.

Med denna bakgrund till fotoarkivets tillkomst väcks några intressanta frågor angående Gullers bilder. Är bilderna han tog arrangerade, eller visar de verkliga situationer? Vad kan bilderna berätta ifall de är arrangerade? En speciell omständighet kring Gullers efterkrigstida bilder är att han 1940 blev Utrikesdepartementets officiella fotograf med uppdrag att ordna propagandabilder som skulle spridas i världen. Vilka vinklingar och motivval har detta uppdrag efterlämnat i Gullers fotoarkiv och i de bilder som nu visas i den nya boken? Hur påverkar uppdraget fotoarkivets dokumentära värde i ett större perspektiv, i museets samlingar? Om det var så att fotografen eller uppdragsgivaren genom bilderna ville visa något speciellt, vad tyckte man då att man skulle visa, vad uppfattade man som tidstypiskt eller representativt för sin egen samtid och tillvaro? Kanske har bildjournalisten ofta sökt efter tecken på det nya samhälle som växer fram, medan en annan arkivbildare i Nordiska museets samlingar har sökt efter något annat? Forskarna som dokumenterade det försvinnande traditionella samhället har efterlämnat ett helt annat bildmaterial och två bilder ur museets bildsamlingar kan därför visa två olika sidor av samtidiga verkligheter, beroende på vilket seende och vilka motiv som har styrt fotografiernas inramning och intresse när bilderna togs.

En av bilderna i boken visar en kvinna som står i ett utställningskök 1951 och jämför prover på plastlaminat, så kallad perstorpsplatta. Jag ser hennes hatt, kappa och handväska och reflekterar osökt över mode, husmorsroll och det moderna kök som hon kanske drömde om där hon stod och undersökte laminatproverna. När vi med eftervärldens ögon ser på bilderna i boken ser vi de tidstypiska kläderna, fordonen och arbetssituationerna som vi tolkar som typiskt 1940- eller 1950-tal, men när bilderna togs avbildade de i många fall det nyaste och det moderna. Den som själv har upplevt den tid som bilderna visar minns kanske hur det var och kan med bildens hjälp för ett ögonblick transporteras tillbaka i tiden, medan yngre generationer främst roas av det så att säga typiska i hela bilden och i detaljerna.

Urvalet i boken visar huvudsakligen människor i arbete och arbetande människors vardag. Många av bilderna verkar avbilda ett levande ögonblick ur någons arbetsdag, medan andra visar personer som tydligt har stannat upp för att posera och le mot kameran. Bilderna presenteras i kapitel som följer den intressanta kronologiska indelningen tidig morgon, förmiddag och elvakaffe, lunch och tidig eftermiddag, sen eftermiddag och hemfärd och slutligen kväll, natt och nattsudd. Bilderna följer ingen kronologisk ordning och kan visa helt skilda sammanhang, men kapitlens rubriker ger strukturen av en dag någon gång på 1940-talet eller det tidiga 1950-talet. Någon enstaka bild i boken är från 1960-talet.

För att ge bilderna ett förklarande sammanhang har historikern Daniel Braw medverkat och skrivit korta texter om några av de förändringar som sker i det svenska samhället vid den tid då bilderna är tagna. Gullers konstnärliga bilder kan betraktas som fotografiska verk utan närmare uppgifter, men Braws faktatexter om allt från fruktimport till trångboddhet kan väcka reflektioner om sådant som annars kunde ha varit svårt för en stor del av dagens betraktare att upptäcka. Historikerns kommentarer öppnar bilderna för betraktaren och läsaren, samtidigt som de är lämpligt långa att ögna igenom.

En fotobok kan läsas på flera sätt och olika läsare kan intressera sig för olika aspekter i boken. Man kan bläddra och se på bilderna, vilket säkert de flesta gör. Är man fotointresserad fäster man sig kanske vid det fantastiska spelet med dagsljus och skuggor i bilderna, perspektiv och kompositioner som gör bilderna så levande. Är man nostalgiskt eller historiskt intresserad av den tid som bilderna visar studerar man kanske föremål och miljöer som syns på bilderna. Man läser bildtexterna och bläddrar vidare, man läser kanske kapiteltexterna här och där. Boken visar det efterkrigstida samhällsbygget, särskilt i urban miljö, samtidigt som den är en hyllning till fotografen KW Gullers från hans arvtagare på Gullers förlag.

Else Hanssen & Leon Jespersen (red.), *Samfundsplanlægning i 1950'erne: tradition eller tilløb?*, Administrationshistoriska studier nr 17 (Köpenhamn: Museum Tusulanum Forlag, 2009), 591 s.

1950-talet brukar framställas som en period där ordningen återställdes, men inget nytt hände. Oredan efter andra världskriget återställdes och ett normalt samhällsliv etablerades som sedan kraftigt förändrades under 1960-talet och framåt. Det är denna bild av decenniet i en dansk kontext som författarna till denna bok vill ifrågasätta. Det saknas emellertid inte forskning om 1950-talet, men den har tidigare i regel riktats mot den politiska nivån. I denna antologi lyfts de som verkligen genomförde arbetet med planläggning och utredning inom den statliga förvaltningen fram, det vill säga tjänstemän på olika nivåer som arbetade inom departement, utskott och kommissioner, särskilt de som var satta som formand/ordförande belyses. Boken innehåller avsnitt om den danska förvaltningens organisation, trafikplanering, folkskolans och den högre utbildningens förändring och plats i samhället, hanterande av ungdomsbrottslighet och familjepolitik samt en översikt av det planlägningsarbete som genomfördes under decenniet. Förutom bokens redaktörer, som även bidrar med egna avsnitt, finns texter från ytterligare fem forskare.

Det är således en bred uppgift som antologins författare åtagit sig och som märks i varierande fokus och problematiseringar i bokens olika kapitel. Ofta är texten beskrivande utan några djupare reflektioner. Det blir således upp till läsaren att värdera den framtagna empirin. Kapitlen om ungdomsfängelserna och familjepolitik bryter dock mönstret något genom att försöka tolka resultaten inom en teoretisk ram. Peter Fransen gör en försiktig analys av diskursen kring ungdomsfängelserna utifrån Foucault men som delvis placeras i en not.

Det görs många jämförelser i antologin, mellan decennierna, mellan de nordiska länderna, mellan Danmark och Sverige och i avsnittet om familjepolitik mellan Danmark och Västtyskland. Emellertid ägnas en stor del av detta kapitel åt abortfrågan, vilket i ett feministiskt perspektiv knappast kan benämnas familjepolitik. Däremot finns ett intressant avsnitt om skattepolitik där Maren Wichman sätter skattepolitiken i relief till den modernisering av giftermålsbalken som ägde rum i början av 1920-talet och som hon menar att den förda skattepolitiken motverkade. Frågan om barn- och äldreomsorg, som också placeras inom familjepolitik, tas dock inte upp här utan i det avslutande restkapitlet, vilket försvårar helhetsbilden av dansk familjepolitik.

I ett svenskt perspektiv är det slående hur många likheter som framträder särskilt i synen på behovet av statlig planläggning och framväxten av både

professionella administratörer och vetenskapliga experter inom olika samhällsområden samt deras samverkan. Det finns dock skillnader, till exempel i utbyggnaden av skolan och den högre utbildningen, där de svenska planerarna räknade med vad följderna av de stora barnkullarna under 1940-talet skulle få för skola och universitet och tidigt startade en utbyggnad. Jämfört med Sverige låg Danmark minst ett decennium efter i etablerandet av ett utbildningssystem öppet för alla. Danmark hade länge en av de kortaste obligatoriska skolgångarna i världen omfattande sju år.

Det är slående vid läsning av bokens olika kapitel hur pass stor vikt som lades vid att utveckla det urbana Danmark. Redan på 1930-talet fördes fasta förbindelser över Öresund på tal. Trafikplaneringen syftade till att kunna förflytta både varor och arbetskraft utifrån den framväxande danska industrins önskemål och att förbinda landets olika regioner med huvudstaden. Planerarna var dock mycket försiktiga och förutsåg varken bilismens eller flygets snabba tillväxt.

Den danska skolan såg olika ut på landsbygden och i städerna. De första förändringarna gällde stadsskolorna och först i slutet av 1950-talet gällde lika villkor, och lika möjligheter till fortsatta studier, oavsett skolans geografiska läge. Redan 1937 antogs en skollag för att utjämna skillnaderna, men genomförandet försvårades av krigets verkningar. Det var således både brist på lärare, då för få utbildades, och brist på byggmaterial, då bostadsbyggande prioriterades. Bibehållande av skillnaden i skola mellan landsbygd och stad är ganska märklig med tanke på att de medel Danmark erhöll i Marshallhjälp till största delen användes för att mekanisera det danska jordbruket, det vill säga gick till landsbygden. Bilden av Danmark som inriktat mot produktion av jordbruksprodukter framträder inte i antologin och var inte huvudfokus i de planer som drogs upp för att ta Danmark in i 1960-talet. Det är bilden av att en ökad industrialisering, en förbättrad planläggning, fler experter, ökad urbanisering, ökat bostadsbyggande som är Danmarks framtid. Ett intressant resultat i Nils Bredsdorfs inslag om den danska statsförvaltningen under 1950-talet är att han visar på att få eller inga politiker eller tjänstemän var uttalade keynesianer. Däremot tenderar historieskrivningen att benämna aktiva, särskilt socialdemokratiska, politiker för att föra en keynesiansk ekonomisk politik. Bredsdorf menar dock att under 1950-talet var få inom den offentliga förvaltningen kunniga i innebörden av en sådan politik. Däremot togs intryck från svenskt håll, till exempel Gunnar Myrdal, som ledde till att vetenskapliga metoder anammades, experter anlätades och förvaltningen växte. Först senare kom en tydligare förståelse av Keynes idéer till uttryck bland ledande politiker och tjänstemän.

Ett exempel på bristande ekonomiska insikter återfinns inom jordbrukspolitiken. Reglerna för överföring, delning eller sammanläggning av jord-

bruksenheter var under 1950-talet föråldrade och försvårade bland annat överföring mellan generationer och möjligheter till lån. Det största problemet var svårigheten att realisera kapital för bönderna och försvårade därmed jordbrukets utveckling. Denna fråga klarade inte jordbruksministeriet av att lösa utan det var under inrikesministeriet som Dansk Landbrugs Realkreditfond upprättades i början av 1960-talet och som de danska jordbrukarnas ekonomiska förhållanden förbättrades. Symptomatiskt, och avspeglade 1950-talets inställning, är jordbruket inte diskuterat i ett eget kapitel utan ingår i den övergripande sammanställning om planläggningsarbete som återfinns i slutet av antologin.

Boken ger en god insikt i dansk statsförvaltnings utveckling under 1950-talet och de utmaningar den stod inför. De som på olika sätt var inblandade i planeringsarbetet är väl presenterade liksom det utredningsmaterial som de efterlämnat. Den med goda kunskaper om dansk historia kan lätt finna intressanta uppgifter. Boken är försedd med ett omfattande register där man kan finna de personer som agerade på olika nivåer. Det är således en bok som särskilt kan bli till nytta för forskare intresserade av nätverk för planläggning av välfärdsstaten. Helt klart hände väldigt mycket under 1950-talet, som ofta var ett återupptagande från slutet av 1930-talet, och som var en förutsättning för de samhällsförändringar som senare genomfördes.

Linneuniversitetet, Växjö

ULLA ROSÉN

Mats Hellspång & Fredrik Skott (red.), *Svenska etnologer och folklorister* (Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur 2010). 296 s.

Det finns många sätt att skriva ett ämnes historia. Vanligast är nog att låta vad som uppfattas som centrala vetenskapliga framsteg hamna i centrum. Nästan lika vanligt är att berätta historien genom de mest framträdande (manliga) professorerna, vilkas vetenskapliga arbeten och personliga egenskaper hyllas. Någon gång görs mer ingående vetenskapshistoriska analyser av val av forskningsområden, arbetsmetoder och användningen av resultaten. Att det ser ut på det här sättet beror förmodligen på att ämnes- eller vetenskapshistoria kan skrivas med helt olikartade syften. Ofta är avsikten att stärka ämnets identitet genom att ge detta en historisk förankring. Kanske vill man även dra upp gränslinjer mot närliggande ämnen och indirekt argumentera för någon slags bördsrätt till vissa materialkategorier, metoder

och teorier. Det förekommer också att man kritiserar företrädarnas tillkortakommanden och forskningsetiska eller politiska felsteg och då underförstår att allt har blivit mycket bättre och liknande misstag inte längre begås. Det är denna komplexa motivbild som har lett till att de olika ämnena och forskningsområdenas historia inte bara är en fråga för utbildade vetenskapshistoriker, utan ofta skrivs av sentida företrädare för det aktuella ämnet. Och det är inget fel i detta, även om man som läsare av ämneshistoriker bör reflektera över vad det är för slags historia man tar del av.

Boken *Svenska etnologer och folklorister* innehåller 35 korta biografier över framträdande forskare inom etnologi och folklivsforskning, samt forskningsaktiva tjänstemän vid de kulturhistoriska museerna och arkiven. Att 27 av dessa är män och åtta kvinnor är naturligtvis inte särskilt förvånande. I inledningen betonas att syftet med boken är att stärka ämnesidentiteten bland yngre forskare. "För de forskare som vill slå vakt om den etnologiska ämnesidentiteten är det angeläget att sprida kunskap om dem som byggt upp den och tidigare arbetat inom detta forskningsfält", skriver man (s.7). Det finns två skäl till att ställa sig lite undrande över detta syfte. För det första har ämnet etnologi förändrats på ett genomgripande sätt under de senaste tre decennierna. Att i den situationen välja bort alla nu levande etnologer innebär att bilden av ämnets identitet riskerar att bli lite, eller kanske mycket, ålderdomlig. Skall man kanske tolka bokens uppläggning som en kritik mot den kulturteoretiska, samhälls- och samtidsorienterade etnologiska forskningen? Menar man rent av att ämnets identitet bör sökas i de traditioner som dominerade före 1970-talets kritiska debatter? Det andra skälet till att man kan undra över syftet är att det man kallar etnologins "forskningsfält" förefaller ha förändrats över tid. Från att man tidigare i huvudsak studerade det förindustriella samhällets landsbygdsbaserade kulturtraditioner till att som ett av flera humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen undersöka industrisamhällets urbana, livsstilsorienterade och konsumtionsinriktade kultur. Innebär inte denna förändring att etnologins identitet bör sökas minst lika mycket i dess plats i detta komplex av forskningsinsatser som i ämnets äldre historia?

Flertalet av bokens artiklar är disponerade på ett sätt som är vanligt i biografiska lexikon; vederbörandes födelseår och uppväxtmiljö, utbildning och tidiga intressen, anställningar och uppdrag skildras. Därefter refereras de viktigaste vetenskapliga arbetena och några omdömen av samtida kollegor återges. Tonen är genomgående hovsam, få kritiska synpunkter framförs och i bara några fall berörs konflikter mellan olika forskningsinriktningar. Inte heller behandlas etnologins särart i förhållande till andra humanistiska ämnen. Jag tänker då på det nära samarbetet mellan universitetsforskningen och den professionella verksamheten inom museiområdet och på det förhål-

landet att etnologin bryter den sedvanliga uppdelningen av de kulturhistoriska materialkategorierna genom att man arbetar med ett komplex av skriftliga och muntliga källor, bilder och materiella föremål.

Det är signifikativt för den här typen av ämneshistoriker att några av de porträtterade mindre kända kvinnorna framstår som särskilt intressanta. Inte minst gäller detta Ella Odstedt (1892–1967), som med folkskola som grund 1917 började som folkminnesupptecknare på Nordiska museet och tio år senare erhöll en befattning som arkivbiträde vid Landsmålsarkivet i Uppsala. Hon arbetade där tillsammans med sina manliga, akademiska utbildade och betydligt bättre avlönade kollegor, med insamling, katalogisering av material och korrespondens med uppgiftslämnare. Trots frånvaron av formell utbildning framstår Ella Odstedt som en av de ledande folkloristerna, framförallt genom boken *Varulven i svensk tradition* från 1943. Agneta Lilja belyser i sin artikel på ett mycket intressant sätt arbetsvillkoren för många kvinnor inom arkiv- och museivärlden.

Även Jonas Frykmans porträtt av Brita Egardt (1916–1990) behandlar de kvinnliga forskarnas mindre goda förutsättningar inom akademien, men artikeln belyser också de svårigheter som en äldre forskningstradition ställdes inför när intresset riktades mot 1900-talet. Egardts strävan efter empirisk fullständighet som grund för tolkningen av källorna kontrasteras också mot senare mer teoretiska bedömningar av hur det etnologiska materialet formats av institutionella förutsättningar och dokumentationsprinciper. Ett samhälle i snabb förändring kan kanske inte fångas i arkivlådor och förutbestämda klassificeringspraktiker.

De problem som kan finnas i det etnologiska materialet belyses särskilt väl i Jan Garnerts analys av Nils Keylands (1867–1924) vid första påseende dokumentära fotografiska bilder av folklivet i västra Värmland. Att de porträtterade personerna tillhörde Keylands egen bekantskapskrets som gestaltade de scener som sedan avbildades skall kanske inte uppfattas som bedrägligt, utan som ett sätt att återskapa sociala och kulturella miljöer. Keyland använde sig av en bildpraktik som i andra sammanhang liknats vid de sociala tablåer som var vanliga vid enkla teaterföreställningar. Förningen Jesu Krubbas årliga föreställning i Hjalmar Bergmans *Markurells i Wadköping* är ett välkänt exempel på genren.

Det finns slutligen goda skäl att stanna vid bilden som pryder bokens omslag. Under en expedition till Västerdalarna 1926 fotograferas Sigurd Erixon tillsammans med medarbetare och elever iförda sportkostymer, studentmössor eller kepsar. De står framför den automobil som uppenbarligen fört den moderna tidens forskare till den avsides belägna plats som skall studeras och som representeras av några ålderdomliga byggnader i bakgrunden. Bilden är en genrebild som återfinns i en rad skildringar av etnologiskt fältarbete.

Kanske säger denna och andra bilder minst lika mycket om forskarens roll och forskningens förutsättningar som de biografiska berättelserna.

Det förefaller som intresset för det egna ämnets historia är starkt inom etnologin. Kanske beror detta på att gränserna mot andra ämnen är ganska oklara och att alla frågor om ämnesidentiteten därmed blivit särskilt brännande. Något enkelt och entydigt svar på frågan om etnologins identitet ges inte i boken och dessvärre inte heller några förslag till hur ämnets historia skall struktureras och analyseras. Kanske är det dags för en mer oberoende vetenskapshistorisk analys av utgångspunkter, problemställningar, material, metoder och institutionella förutsättningar inom ämnet? Etnologins ställning i gränslandet mellan universiteten och museivärlden, samt det förhållandet att man arbetar med vitt skilda materialtyper gör en sådan studie särskilt angelägen.

Linköpings universitet

ROGER QVARSELL

Kirsti Niskanen & Christina Florin (red.), *Föregångarna: kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap* (Stockholm: SNS Förlag 2010). 388 s.

De kvinnor som genom sitt innehav av professurer varit föregångare, dels genom att som kvinna göra karriär inom akademien, dels genom att i sin verksamhet, oavsett disciplin, fokusera på frågor omkring kön och de maktordningar som kopplas därtill, uppnådde pensionsåldern i början av 2000-talet. I samband därmed anordnade SKOGH (Sveriges Kvinno- och Genushistoriker) en session vid föreningens årliga möte i Uppsala hösten 2006. De deltagande avgående professorerna gav sina versioner av verksamheten främst utifrån deras engagemang i genusrelaterade frågor, men även utifrån personliga erfarenheter av att vara kvinna i akademien. Sessionen var upprinnelsen till denna bok. Redaktörerna har klokt nog valt att vidga den ursprungliga skaran av berättande professorer från historia och ekonomisk historia, och i boken är ytterligare ett flertal discipliner representerade (företagsekonomi, nationalekonomi, kulturgeografi, statsvetenskap, psykologi). Dessa kvinnor blev således föregångare både för kvinnliga akademiker och för forskning om genusrelaterade frågor inom resp. akademisk disciplin, inklusive genusvetenskap. Fler var tillfrågade, men alla har, enligt förordet, inte kunnat etablera den energi som krävs för att genomföra den, som det framgår av de olika berättelserna, ganska pressande och orosskapande uppgiften att berätta om sina erfarenheter som kvinna i en manlig värld.

Boken ger ett spektra av erfarenheter, där vissa är i hög grad samstäm-

miga men där även unika upplevelser förekommer. Den som snabbt vill få en överblick kan nöja sig med att läsa redaktörernas introducerande kapitel där en del jämförande slutsatser dras.

Ett flertal av författarna har arbetarklassbakgrund, dock inte alla. För dem som ville satsa på utbildning fanns dock vissa möjligheter, vilket speglar välfärdssamhällets utjämnande effekter både avseende klass och kön. Berättelserna speglar även uppkomsten av de tvärvetenskapliga miljöer, som forskningen och teoriutvecklingen omkring genusrelaterade problem växte fram inom. Boken kan även läsas som en bekräftelse på att kvinnors väg in i offentligheten gick genom att skapa egna rum. Genusforskarna fick samlas utanför sina egna discipliner för att dels stärka varandra, dels seriöst diskutera teoretiska och metodiska problem, för att sedan ensamma återgå till sina ämnen, där det varken fanns utrymme eller intresse för sådana diskussioner.

Vilsenheten i att inte känna sig accepterad inom sitt eget ämne och samtidigt inte heller vara helt accepterad bland "genusforskare" har flera av professorerna upplevt som frustrerande. Sådana upplevelser gäller oftare berättande professorer i ämnen där kvinnor kom in sent, till exempel statsvetenskap, ekonomi och kulturgeografi, än berättande professorer i humanistiska ämnen. De förstnämnda har i vissa fall sin karriär utom Sverige. Mötet med akademien och de föreställningar om kunskapens gränser, som dessa kvinnor erfor, är ett område som ännu bara har nuddats vid av tidigare forskning. Ett exempel på en sådan inriktning är det deltagarorienterade projekt professor Gunilla Härnsten presenterar i boken *Högskoleutbildning javisst, men med vem och för vad? Genusperspektiv i praktikinära forskning i högre utbildning*. Inom detta område finns många obesvarade frågor och kanske även problem som ännu inte blivit formulerade.

Boken *Föregångarna* innehåller många berättelser som alla är självupplevda, men skrivna av forskare tränade i såväl källkritiskt tänkande som intersubjektiv prövning. De olika författarna har valt unika framställningssätt, vilket ger stor variation till boken. Flera av författarna har valt en mer distanserad hållning och framställer sig själva som professionella forskare och lärare, medan andra blir mer personliga och utlämnande. Det föreligger således variationer i både förhållningssätt och berättarförmåga.

Det är en bitvis mycket underhållande, engagerande och samtidigt väldigt lärorik bok. Den speglar både genusforskningens framväxt och etablerande, men även dess fortsättning. Särskilt föregångarnas oro inför framtiden lyser igenom. När flera av författarna tillträdde sina professurer var det till anställningar utan genusinriktning. Den forskning de har bedrivit, har de själva format utifrån brinnande intresse och skapat forskningsmiljöer som i vissa fall har institutionaliserats. De som inte lyckades med det oroas över att efterträdaren inte per automatik har samma inriktning. Genusvetenskap

har visserligen växt fram som ett eget huvudområde och finns idag representerat vid varje större lärosäte med självaktning. Det genusvetenskapliga fältet har vidgats och innefattar idag såväl manlighetsforskning som forskning om sexualitet utifrån perspektiv inspirerade av till exempel queerteoretiker och intersektionalitetsanhängare. Inom föregångarnas olika discipliner har begrepp som kön och genus etablerats och ses idag som ganska oproblematiske, vilket till en viss del oroar dem som kämpat för att komma dit.

Linnéuniversitetet, Växjö

ULLA ROSÉN